

УДК 908 (477.43) "1944"

Склярєнко Є. М. (м. Київ)

І ГВАРДІЙСЬКА ЧЕРВОНОПРАПОРНА АРМІЯ В БОЯХ ЗА ВИЗВОЛЕННЯ ПОДІЛЛЯ

Відомий український вчений аналізує бойовий шлях першої гвардійської червонопрапорної армії наприкінці Великої Вітчизняної війни, показує масовий героїзм офіцерів і солдатів у боях за визволення Поділля від німецько-фашистських загарбників.

Ключові слова: радянські воїни, масовий героїзм, бойовий досвід, військова майстерність, почесні найменування, ворожий тил.

1944 ввійшов в історію Великої Вітчизняної війни як рік остаточного визволення України від фашистських загарбників, виходу радянських військ на територію суміжних держав, рік, який наблизив переможне завершення війни. Позаду були тяжкі бої, відступ, захоплення в полон тисяч бійців і офіцерів Червоної Армії, оборона Одеси, Києва, Севастополя, Керчі, перемога під Москвою, Сталінградська й Курська битви, форсування Дніпра, десятки великих і малих бойових операцій. Армія вийшла з полоси тяжких випробувань, посилила удари по ворогу, з дня на день звільняючи все більше міст і сіл України, успішно просуваючись на інших, не менш відповідальних фронтах. Поступово розгорталася відбудова народного господарства, налагоджувалося мирне життя. Радянські воїни демонстрували мужність, відвагу, гаряче бажання, не шкодуючи сил, наблизити час Перемоги. Однак, ворожі війська не здавалися без бою, намагалися використати найменші природні перешкоди для утримання захопленої раніш території у своїх руках.

У числі з'єднань і об'єднань І Українського фронту активну участь у боях на Поділлі приймала І гвардійська Червонопрапорна армія, якою з грудня 1943 р. до кінця війни командував генерал (пізніше Маршал Радянського Союзу) А. А. Гречко – двічі Герой Радянського Союзу, Герой Чехословаччини, в 1967-1976 рр. – міністр оборони СРСР.

У створеній в серпні 1942 р. армії пройшли школу загартування, мужності близько мільйона чоловік, подолавши після сформування за 866 днів і ночей 4 тис. кілометрів від Сталінграда до Праги. Армія була учасником двох крупних оборонних і десяти широкомасштабних наступальних операцій. У взаємодії з іншими частинами вона завдала поразки понад 40 ворожим дивізіям, знищила значну кількість їх бойової техніки, полонила тисячі солдат і офіцерів, звільнила від окупантів понад тисячу населених пунктів. На бойових прапорах її з'єднань – ордени Леніна, Червоного Прапора, Суворова, Кутузова, Богдана Хмельницького, Олександра Невського, Червоної Зірки, 77-м присвоєні почесні найменування Сумських, Київських, Житомирських, Проскурівських, Старокостянтинівських і т.л. Понад 100 тис. солдат і офіцерів нагороджені орденами і медалями¹.

В грудні 1942 р. учасники І гвардійської звільнили с. Півневка, а в січні 1943 р. – Мілове та інші населені пункти Ворошиловградської області. Отже, з грудня 1942 р. до кінця жовтня 1944 р., тобто майже два роки, її воїни героїчно билися на українській землі, зокрема в лютому-серпні 1943 р. в Донбасі, звідки їх було перекинуто на допомогу військам І Українського фронту, які вели тяжкі бої на Житомирському напрямі. В ході Бердичевсько-Житомирської операції частини армії просунулися на 180 км і були зосереджені на виконанні Проскурівсько-Чернівецької та Львівсько-Сандомирської операцій. В серпні 1944 р. після реалізації цих завдань у складі IV Українського фронту армія вела тяжкі бої у передгір'ях Карпат. В ході Східно-Карпатської та Західно-Карпатської операцій, подолавши головний Карпатський хребет, вступила на територію Чехословаччини і зустріла день Перемоги в її столиці – Празі².

Стало звичним – гвардійські частини, з'єднання і об'єднання відзначалися бойовим досвідом, військовою майстерністю, героїзмом, організованістю, дисциплінованістю, хоч службу в них проходили, як правило, звичайні люди, оскільки в роки війни, в умовах часто змінюваної обстановки їх комплектуванню і поповненню приділити особливу увагу не доводилося. Та й кількість їх була значною, зокрема – звання гвардійських носили 11 загальновійськових армій, 128 стрілецьких дивізій, 39 стрілецьких корпусів і т.д.³ Але перша – завжди перша.

В березні 1944 р. під бойовий прапор І гвардійської Червонопрапорної дивізії влилася 167-а двічі Червонопрапорна Сумсько-Київська стрілецька дивізія (командир генерал-майор І. І. Мельников), солдати і офіцери якої пройшли фронтовими шляхами від Воронежа-Липецька до Поділля, визволяли Суми, форсували Дніпро, штурмували Київ, стримували ворога, який опинився в оточенні під час Корсунь-Шевченківської битви. Тепер перед ними було поставлено завдання разом з іншими з'єднаннями І гвардійської армії визволити Поділля. Саме тут став у нагоді бойовий досвід полків дивізії, нагромаджений у попередніх битвах в РРФСР та Україні, високо оцінений Батьківщиною. Адже лише за форсування Дніпра, утримання Лютізького плацдарму і визволення Києва її 105 офіцерів, сер-

жантів і бійців були удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу. Такої кількості воїнів з найвищою відзнакою держави не мала жодна стрілецька дивізія радянських збройних сил⁴. Під час боїв на Поділлі та й в усіх інших місцях рідної землі і за її межами ніхто з воїнів не замислювався, і не підраховував, що саме він зробив для досягнення успіху і виконанні поставлених завдань, хоч війна залишала у долі кожного, хто був її учасником, свою ледь помітну частку не тільки у вигляді поранень, відзнак і нагород, а й надію дожити до світлого дня Перемоги, ціна якої – тисячі загиблих, скалічених, кров і сльози рідких і близьких.

У числі перших визволених в 1944 р. районних центрів Поділля були Ізяслав (28 лютого), Ямпіль (3 березня), Антоніни, Базалія (4 березня), Острополь, Теофіполь (5 березня), Стара Синява, Чорний Острів (8 березня), Старокостянтинів (9 березня), Красилів (10 березня) та ряд інших. Частини і з'єднання, які брали участь у їх визволенні, були представлені до присвоєння почесних найменувань «Ізяславських», «Ямпільських», «Старокостянтинівських».

10 березня передові частини танкових з'єднань вийшли на лінію Тернопіль-Проскурів і перерізали залізничну колію Львів-Одеса – головну комунікацію усього південного крила німецько-фашистських військ. Перед військами I Українського фронту у взаємодії з військами II Українського ставилося завдання розгромити основні сили німецько-фашистського угруповання «Південь»⁵.

На початку березня почалося здійснення Проскурівсько-Чернівецької операції, в ході якої всередині I Українського фронту був форсований Південний Буг, 20 березня визволено Вінницю, 25 – Проскурів. Під кінець місяця від ворога очищені Деражня, Летічев, Рушнична, Сатанів, Чемерівці та інші населені пункти, відновлено залізничне сполучення Старокостянтинів – Гречани, Жмеринка – Могилів-Подільський.

Війська II Українського фронту, оволодівши 26 березня м. Бельци, вийшли на державний кордон з Румунією. Наступного дня визволений Кам'янець-Подільський – сильний опорний пункт ворожої оборони на Дністрі, а разом з ним у наступні дні Нова Ушиця, Смотрич, Ярмолинці, Стара Ушиця. 30 березня, форсувавши Прут, війська I Українського фронту оволоділи м. Чернівці.

В кінці першої декади квітня 1944 р. війська I Українського фронту вийшли на державний кордон з Румунією і Чехословаччиною на протязі 200 км, звільнили низку населених пунктів Румунії.

17 квітня завершилася Проскурівсько-Чернівецька наступальна операція, внаслідок якої війська I Українського фронту, просунувшись на 80-350 км, завдали тяжкої поразки 1 та 4 німецьким танковим арміям. Уродженець Вінниці командир 64-ї танкової бригади полковник І. Бойко за успішне форсування р. Дністер і Прут і оволодіння Чернівцями нагороджений другою медаллю «Золота Зірка».

Станом на 1 травня 1944 р. від окупантів визволено 85% всієї території України, 202 міста, 401 селище міського типу, 615 сільських районів⁶.

Успішне просування радянських військ підтримувалося активними діями партизанських загонів та підпільників, які дезорганізовували ворожий тил, руйнували залізничні перегони, перешкоджали перекиданню техніки, військових частин. В середині березня підпільники Проскурова підірвали склад боеприпасів. Партизанське з'єднання під командуванням Я. Мельника взяло участь у боях за визволення м. Могилів-Подільський (тут діяв II Український фронт).

Бої на Поділлі, Тернопільщині, форсування Дністра, визволення районів Прикарпаття, участь у Східно-Карпатській та Львівсько-Сандомирських операціях і ряді інших, вихід на чехословацько-польський кордон – знаменні віхи на бойовому шляху 167-ї двічі Червонопрапорної Сумсько-Київської стрілецької дивізії, її воїни билися на землі Словаччини, штурмували Остраву, здійснили з боями марш до Праги, звідки повернулися на рідну землю.

У боях за визволення Поділля відзначилися сотні солдат, сержантів та офіцерів 167-ї дивізії. Назвемо декого з них. Полковник у відставці П.І. Божко почав війну лейтенантом, у 167-й дивізії дослужився до начальника артилерії полку, удостоєний багатьох урядових нагород. М. М. Захарчук народився на Поділлі, але напередодні війни жив у Сибіру. Службу почав командиром взводу 615-го стрілецького полку в 1942 році. Підрозділ під його командуванням першим форсував Дніпро навпроти Вишгорода і мужньо обороняв захоплений шмат землі, де він був тяжко поранений і довго не знав, що удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Йому йшов тоді 21 рік. Чотири ордени Вітчизняної війни першого ступеня та інші нагороди на грудях О.О. Салганського – командира роти, з якої він вступив на польську, а згодом чехословацьку землю. Доктор біологічних наук, професор О. О. Салганський не один десяток років віддав підготовці фахівців сільськогосподарського виробництва, працюючи завідувачем кафедри Української сільськогосподарської академії. Старшина розвідувальної роти 167-ої стрілецької дивізії В. М. Левицький був представлений до нагородження орденом Слави I ступеня, але, діставши в четвертий раз поранення, вибув у шпиталь і не знає, де загубився його нагородний лист.

Стали пізніше генералами Герої Радянського Союзу Г. Самойлович, І. Назимок, успішно командував 615 стрілецьким полком Герой Радянського Союзу М. Морозов. Офіцери Т. Ковальов, Г. Шевчук, сержант Н. Усов, І. Антонов, В. Мулько, І. Петров, М. Хоменко, Г. Глазков, О. Бондарь, В. Мерзлюк, Т. Горячко, сержанти і солдати Н. Власенко, К. Корнійчук, Г. Радзівський і багато-багато інших не раз дивилися смерті в обличчя, але з честю пройшли фронтовими дорогами.

Примітки

1. Автографія перемителів. – Чернигов. – 1999. – С. 15.
2. В горниле войны закаленная. – М., 1981. – С. 119.
3. Большая советская энциклопедия. – М., 1971. – С. 153-154.
4. В горниле войны закаленная. – М., 1981. – С. 121.
5. Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Хроника событий. – К., 1985. – С. 432, 435-437, 441, 447, 449, 463, 467.
6. Там само. – С. 471.

Summary:

The famous Ukrainian scientist analyses the path of military actions of the first red flag guard's army at the end of the Great Patriotic War, shows the popular heroism of officers and soldiers in the battles for Podillya Liberation from the fascist invaders.

Key words: soviet soldiers, mass heroism, fighting experience, war art, honoured nomenclature, enemy rear.

